

GENEZA I GŁÓWNE WSKAZANIA *DYREKTORIUM* OGÓLNEGO O KATECHIZACJI

Doświadczenie codzienne uczy, że zanim uruchomi się jakiegokolwiek urządzenie należy zapoznać się z dołączoną do niego instrukcją. W każdym opakowaniu zawierającym lekarstwo napotyka się na ulotkę, informującą o działaniu tego medykamentu i sposobie jego użycia. Nie inaczej jest z organizacjami społecznymi i instytucjami. Każda z nich ma statut, z określonymi zasadami postępowania i celami, które dana społeczność pragnie osiągnąć poprzez swą działalność.

Podobnie działa Kościół. Zbudowany on jest na nauczaniu Jezusa Chrystusa zawartym w Ewangeliach, które w ciągu dziejów wyjaśnia *Magisterium Ecclesiae*, odpowiadając na pojawiające się problemy. Jedną z tych form regulujących postępowanie i działalność osób w Kościele jest dyrektorium.

Nazwa „dyrektorium” pochodzi od łacińskiego czasownika *dirigere*, co znaczy kierować, ustawić, wyrównać, prostować. Termin ten używany jest na oznaczenie zbioru szczegółowych zasad i przepisów regulujących postępowanie i działalność osób lub instytucji kościelnych w określonej dziedzinie. Warto dodać, iż moc obowiązująca wskazań praktycznych wypływa ze źródła i autorytetu władzy wydającej dyrektorium. Najwyższą rangę posiadają dyrektoria wydane przez Stolicę Apostolską¹.

Część pierwsza

1. Dyrektoria przed Soborem Watykańskim II

Dyrektoria mają już wielowiekową tradycję w historii Kościoła. Początkami swymi sięgają bowiem XV wieku. Najstarsze dyrektoria zawierały przeważnie szczegółowe wytyczne, co do odprawiania Mszy i oficjum godzin kanonicznych zawartych w kalendarzu liturgicznym.

¹ F. Pasternak, *Dyrektorium*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 432.

Nieco później terminem „dyrektorium” zaczęto określać zbiór wskazówek co do zasad życia duchowego. Takim np. było *Directorium vitae spiritualis*, zawierające m.in. zalecenia na temat odprawiania ćwiczeń duchownych. W tej grupie ogromnym powodzeniem cieszyło się klasyczne dzieło duchowości chrześcijańskiej, jakim były *Ćwiczenia duchowne*, opracowane przez św. Ignacego z Loyoli podczas pobytu w Manresie w latach 1522-1523. Zawierały one sposoby odprawiania rozmyślania, rachunku sumienia oraz innych praktyk podczas rekolekcji, mających na celu rozwój doskonałości u człowieka. Ćwiczenia duchowne ignacjańskie cieszyły się aprobatą papieży i były szeroko propagowane przez jezuitów. Miały one umożliwić i ułatwić człowiekowi taki sposób życia, aby ono służyło dla większej chwały Bożej². To dla tych ćwiczeń duchownych generał jezuitów Klaudiusz Aquaviva (1543-1615) ułożył na podstawie zapisków pierwszych towarzyszy św. Ignacego *Directorium exercitiorum spiritualium*, wydane w Rzymie w 1591 roku. Zobowiązywało ono każdego kapłana jezuitę, poza corocznymi rekolekcjami, do dwukrotnego odprawienia pełnych miesięcznych ćwiczeń w nowicjacie oraz podczas III probacji.

Dyrektoria podawały również zasady wykonywania różnych urzędów lub praktycznej organizacji życia w poszczególnych domach zakonnych. Taki charakter mają dyrektoria zakonne. Stanowią one partykularne prawodawstwo zakonne, zawierające drugorzędne normy kapituł generalnych i zarządzeń wyższych przełożonych. Uzupełniają one normy podstawowe zawarte w regułach lub konstytucjach zakonnych, zabezpieczając jednolity sposób postępowania wspólnoty zakonnej. Prawzór takiego dyrektorium zakonnego upatruje się w tzw. *Consuetudines monasticae* z VII-XII wieku, stanowiących kodeksy szczegółowych przepisów kapituł generalnych i wyższych przełożonych wspólnot monastycznych lub w statutach i ordynacjach zakonów zebrzących. W okresie potrydenckim niektóre wspólnoty zakonne wyodrębniły dyrektoria zakonne w oddzielne księgi. Takim było np. *Directorium singulorum fratrum*, zredagowane około 1520 roku przez G. Gyöngyössiego, dotyczące urzędów i funkcji u paulinów, lub *Directorium Ordinis sancti Pauli primi eremitaie* z 1736 roku, odnoszące się do organizacji życia zakonnego, a zwłaszcza studiów³.

Już w XX wieku, ale jeszcze przed Soborem Watykańskim II, zaczęły ukazywać się dyrektoria dla sprawowania Mszy Świętej. Zawierały one dokumenty z obowiązującymi wskazaniem, co do czynnego udziału w liturgii. Wydawanie ich wynikało z troski biskupów o życie liturgiczne. Znaczny wpływ na ich powstanie wywarła encyklika Piusa XII *Mediator Dei* oraz kolejne próby odnowy liturgii podejmowane przez tego papieża, które regulowały przeżywanie Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego. Pierwsze dyrektorium tego typu ukazało się w Bolonii w 1955 roku, z inicjatywy kardynała Giacomo Lercaro i dotyczyło Mszy

² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień SJ, Kraków 2004, s. 116.

³ F. Pasternak, dz. cyt., s. 433.

sprawowanych z udziałem dzieci: *A messa figlioli* (Bologna 1955). W krajach francuskojęzycznych dużym uznaniem cieszyło się dyrektorium opracowane przez biskupów francuskich i opublikowane pt. *Directoire pour la pastorale de la Messe à l'usage des diocèses de France* (Paryż 1956). Było ono inspiracją do podobnych opracowań w innych krajach⁴.

2. Dyrektoria Kościoła powszechnego powstałe po drugim Soborze Watykańskim

Najważniejsze wydarzenie eklesjalne XX wieku, jakim niewątpliwie był Sobór Watykański II (1962-1965), nie pomniejszył roli dyrektorium w życiu współczesnego Kościoła, lecz przeciwnie, znacznie podniósł jego rangę. Świadczy o tym fakt, że oprócz istniejących już wyżej wymienionych dokumentów tego typu, pojawiły się nowe, regulujące ważne dziedziny działalności wspólnoty Ludu Bożego. Zanim uwaga badawcza skupiona zostanie na dyrektoriami katechetycznych warto zwrócić uwagę na ważne posoborowe dyrektoria wydane przez różne kongregacje Stolicy Apostolskiej. Na szczególne przybliżenie zasługują: dyrektorium ekumeniczne z 1967 i 1970 roku, *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci* z 1973 roku oraz ogłoszone pod koniec 2014 roku *Dyrektorium homiletyczne*.

a. Dyrektorium ekumeniczne

Zapoczątkowanie przez Sobór Watykański II dialogu ekumenicznego na niespotykaną dotąd skalę zrodziło potrzebę opracowania norm, wytycznych i postulatów dotyczących realizacji soborowych zasad ekumenizmu. W tym celu Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan opracował stosowne dyrektorium. Ukazało się ono w *Acta Apostolicae Sedis* (AAS), oficjalnym organie prasowym Stolicy Apostolskiej, który ogłasza akty papieskie (konstytucje, encykliki, bulle) i inne dokumenty Kurii rzymskiej. Część pierwszą *Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda* promulgowano 14 maja 1967 roku⁵, a część drugą 16 kwietnia 1970 roku⁶. Dyrektorium to skierowane było głównie do biskupów. Stanowiło ono pomoc przy wprowadzaniu w życie soborowego dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, zatwierdzonego przez papieża Pawła VI 21 listopada 1964 roku.

W części pierwszej tego dokumentu zwrócono uwagę na potrzebę wierności tradycji apostołskiej, podkreślono konieczność zachowania roztropności w podejmowaniu

⁴ *Dyrektoria dla sprawowania Mszy*, w: *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 355.

⁵ Zob. AAS 59 (1967), s. 574-592.

⁶ Zob. AAS 62 (1970), s. 705-724.

działań ekumenicznych, aby uniknąć dwóch niebezpiecznych skrajności: indyferentyzmu religijnego i fałszywego irenizmu oraz zaakcentowano potrzebę odnowy życia chrześcijańskiego w prawdzie i miłości. W rozdziale pierwszym dyrektorium ekumeniczne wskazuje potrzebę utworzenia diecezjalnego i krajowego organu ekumenicznego, którego zadaniem będzie realizacja soborowego dekretu o ekumenizmie, troszczenie się o dobre stosunki między Kościołami chrześcijańskimi poprzez nawiązywanie z nimi kontaktów oraz o ekumeniczne uwrażliwienie duchowieństwa i świeckich. Rozdział drugi zawiera kryteria oceny ważności chrztu udzielanego przez akatolików, uznając ważność chrztu w obrządkach wschodnich po stwierdzeniu pewności faktu chrztu oraz wyliczając wątpliwości, co do jego ważności (materia, forma, intencja szafarza) w niektórych wspólnotach. W rozdziale trzecim podkreślono rolę modlitwy w intencji zjednoczenia chrześcijan (ekumeniczne nabożeństwa), ścisły związek modlitw z Eucharystią i nabożeństwami eucharystycznymi. W rozdziale czwartym wskazano na współudział z braćmi odłączonymi w sprawach duchowych (wspólne modlitwy, wzajemne korzystanie z przedmiotów i miejsc sakralnych, uczestnictwo w liturgii i sakramentach), podając (po wstępnych ustaleniach pojęć) reguły uczestnictwa we wspólnych modlitwach oraz w liturgii obrządków wschodnich, a także innych wspólnot. Część druga dyrektorium ekumenicznego zawiera zbiór wskazań dotyczących formacji ekumenicznej w papieskich fakultetach teologicznych, seminariach duchownych oraz instytucjach zakonnych. Zalecono organizowanie konferencji ekumenicznych, kongresów, kontaktów interkonfesyjnych, współpracę o charakterze społecznym lub dobroczynnym. Wysłunięto także postulat współpracy między wyższymi uczelniami, profesorami i studentami różnych Kościołów i wspólnot, zalecając również zakładanie ośrodków badań ekumenicznych oraz instytutów międzywyznaniowych⁷.

b. Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci

Kongregacja ds. Kultu Bożego opublikowała 20 grudnia 1973 roku dokument dotyczący norm uczestnictwa dzieci w Najświętszej Ofierze pt. *Directorium de missis cum pueris*. Był on owocem wielu żmudnych prac zmierzających do uregulowania problemu adaptacji liturgii Mszy św. z udziałem dzieci. W tych postulatach domagano się zrealizowania art. 19 i 38 soborowej konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, które głoszą, iż udział w liturgii powinien być dostosowany do stanu, wieku i rodzaju życia, stopnia kultury uczestniczących, a także uwzględniać różnice regionalne. Stało się to możliwe po opublikowaniu nowego *Mszалу* w 1970 roku. Dyrektorium jest właśnie rezultatem tych prac adaptacyjnych. Zawiera ono: I – wprowadzenie, II – wykład podstawowych prawd dotyczących wychowania eucharystycznego dzieci, III – uwagi

⁷ L. Górka, *Dyrektorium ekumeniczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 433-434.

odnoszące się do Mszy św. dla dorosłych, w której biorą udział dzieci, IV – najbardziej istotny rozdział poświęcony adaptacjom w Mszy św. dla dzieci.

Dyrektorium dawało szerokie uprawnienia celebransowi. Miał on stworzyć atmosferę radości, święta poprzez odpowiednie krótkie wprowadzenia na początku Mszy św., przed *Ojcze nasz*, przed aktem pokuty, znakiem pokoju, Komunią, prefacją. Homilia winna się przerodzić w dialog. Można ją ilustrować przezroczami itp.: na zakończenie Mszy św. celebrans winien wskazać na powiązanie liturgii z życiem. Błogosławieństwa należy udzielać w rozszerzonej formie (wyciągnięte ręce). Zamiast tekstów: *Chwała, Wierzę, Święty, Baranku Boży*, dyrektorium pozwala używać innych, zatwierdzonych przez Konferencję Biskupów. Dokument daje prawo doboru odpowiednich czytań w przypadku, gdy przewidziane czytania są zbyt trudne, a nawet ograniczyć do jednego czytania, tj. Ewangelii, jeśli istnieją odpowiednie racje. W czytaniach można zastosować podział ról. Celebrans, posługując się kolektami dla dorosłych, powinien je tak zmodyfikować, by przemawiały przez nie potrzeby i tęsknoty dzieci. Tym wszystkim zaleceniom przyświecał przykład Zbawiciela, który „dzieci brał w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je” (Mk 10, 16). Wprowadzony przez Sobór język narodowy nie rozwiązuje wszystkich problemów. Liturgia bowiem zawiera w sobie więcej sformułowań, symboli, które przerastają intelektualne możliwości dzieci. Nie należy jednak tych trudności wyolbrzymiać, ponieważ w życiu codziennym również istnieje wiele spraw, których dzieci nie rozumieją, i nikt z tego nie robi problemu⁸.

c. Dyrektorium homiletyczne

Dyrektorium homiletyczne to jeden z ostatnio wydanych dokumentów Kościoła. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów ogłosiła go pod koniec 2014 roku. *Dyrektorium* to stanowi odpowiedź na gorący apel, jaki zawarł papież Benedykt XVI w posynodalnej adhortacji apostolskiej *Verbum Domini – O słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* z 2010 roku. W numerze 60. tego dokumentu papież pisał: „Zwracam się z prośbą do kompetentnych władz, aby pomyślano również o odpowiednich narzędziach i materiałach, które pomogą kapłanom w jak najlepszym wypełnianiu ich zadania, takich jak na przykład *Dyrektorium homiletyczne*, w którym kaznodzieje będą mogli znaleźć pomoc przydatną w przygotowywaniu się do pełnienia swojej posługi”⁹.

⁸ *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, w: *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 355-356; T. Lewandowski, *Udział laikatu w przepowiadaniu kościelnym. Wokół „Instrukcji o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów”*, „Ateneum Kapłańskie” 1999 t. 133, s. 24.

⁹ Zob. M. Radej, *Potrzeba „Dyrektorium homiletycznego”*, „Polonia Sacra” R. XV(XXXIII) 2011 nr 28/72, s. 207-226; Tenże. *W oczekiwaniu na „Dyrektorium homiletyczne”*, „Materiały Homiletyczne” 2012 nr 271, s. 5-17.

W efekcie tych wysiłków powstała licząca ponad sto stron publikacja adresowana do wszystkich „sług Słowa” (por. Łk 1,2), a więc biskupów, kapłanów i diakonów całego świata. *Dyrektorium homiletyczne* składa się z dwóch części. W pierwszej, zatytułowanej *Homilia i jej środowisko liturgiczne*, opisano istotę, funkcję i szczególnie kontekst przepowiadania, a także pewne charakteryzujące go aspekty, jak również cechy, którymi powinien się wyróżniać kaznodzieja. Druga część, znacznie dłuższa, nosi tytuł *Ars praedicandi* i zajmuje się sztuką kaznodziejstwa, jej metodologią i głównymi cechami. Tytułem przykładu przedstawiono też pewne klucze odczytania czytań biblijnych na poszczególne niedziele okresów liturgicznych, a także w Mszach w dni powszednie oraz w celebracji sakramentu małżeństwa i obrzędach pogrzebu. Powstrzymano się jednak od prezentacji wzorcowych kazań¹⁰.

Refleksja nad dyrektoriami i ich rolą w Kościele byłaby niepełna bez uwzględnienia dwóch dyrektorii katechetycznych z 1971 i z 1997 roku, o których teraz będzie mowa¹¹.

3. Dyrektoria katechetyczne

Do czasu Soboru Watykańskiego II nie było w Kościele odrębnych dokumentów poświęconych wprost katechezie. Publikowane przed soborem dokumenty raczej pośrednio wpływały na takie czy inne rozumienie katechezy i katechetyki¹². Na potrzebę opracowania wskazań dotyczących nauczania w dużej mierze wpłynął soborowy dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*. W nim to znalazła się propozycja sformułowania „wytycznych do katechetycznego nauczania ludu chrześcijańskiego, w których chodziłoby o podstawowe zasady i organizację tegoż nauczania” (DB 44). Wywiązując się z tego zadania Kościół posoborowy postawił zagadnienia katechizacji w centrum uwagi¹³. W wyniku tego powstało kilka dokumentów opracowanych zbiorowo, a poświęconych wprost katechezie.

¹⁰ K. Panuś, „Katechizm Kościoła Katolickiego” w służbie przepowiadania homilijnego, „Roczniki Teologiczne” 2015 z. 12; „Homiletyka”, s. 61-74.

¹¹ Warto dodać, że wzorując się na dyrektorii Kościoła Powszechnego, także Kościół katolicki w Polsce opracował kilka własnych tego typu dokumentów. Taki charakter mają: *Dyrektorium apostołstwa świeckich* (1970 r.), *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (2001 r.), *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* (2003 r.) oraz *Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej* (2008 r.).

¹² R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, „Studia Pastoralne” 2005 nr 1, s. 70.

¹³ T. Panuś, *Troska o katechezę* w: S. Koperek (red.), *Testi Ioannis Pauli II. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin JEm. ks. kard. Stanisława Dziwisza*, Kraków 2009, s. 345.

Pierwszym dokumentem katechetycznym, podejmującym realizację zalecenia Soboru Watykańskiego II było *Directorium catechisticum generale* z 11 kwietnia 1971 roku, wydane przez rzymską Kongregację ds. Duchowieństwa. Zanim zostało ono opublikowane w dniu 18 marca zatwierdził je papież Paweł VI. W polskiej literaturze katechetycznej zwykło się nazywać ten dokument: *Ogólna instrukcja katechetyczna* (DCG). Rangę tego opracowania podnosi fakt, iż jest to pierwszy w dziejach Kościoła Powszechnego odrębny dokument poświęcony posłudze katechetycznej¹⁴. Powstał on w oparciu o nauczanie Soboru Watykańskiego II. Ukazuje on aktualność problemu katechezy, rysuje koncepcję posługi słowa pełnionej przez Kościół, wskazuje na niezbędne treści orędzia chrześcijańskiego, rozważa metodologię katechizacji, a także zagadnienie katechezy dostosowanej do wieku i działalności duszpasterskiej przez posługę słowa¹⁵. *Ogólna instrukcja katechetyczna* stała się dla Kościołów lokalnych drogowskazem odnowy katechezy, będąc punktem odniesienia zarówno dla treści, jak i dla pedagogii oraz stosowanych metod.

Dokument kongregacji z 1971 roku regulował sprawy katechezy przez niemal 30 lat. Życie Kościoła płynęło w tym czasie niezwykle wartkim strumieniem. Pojawiło się wiele nowych problemów ewangelizacyjnych, które w dotychczasowym dyrektorium były niewystarczająco uwzględnione lub zgoła pominięte. Przede wszystkim zaś zaistniała potrzeba ukazania katechezy w wymiarze ewangelizacyjnym, tj. w kontekście „nowej ewangelizacji”. Ponadto wyszły nowe dokumenty Magisterium Kościoła na temat ewangelizacji i katechizacji, takie jak: adhortacja apostolska Pawła VI *Evangelii nuntiandi* (z 1975 roku), adhortacja apostolska Jana Pawła II *Catechesi tradendae* (z 1979 roku) i encyklika Jana Pawła II *Redemptoris missio* (z 1990 roku), a przede wszystkim opublikowany w 1992 roku *Katechizm Kościoła Katolickiego*, który w obszernej formie podał to, czego należy nauczać. Wszystko to zrodziło potrzebę przeredagowania i zaktualizowania *Directorium catechisticum generale*¹⁶. Ta nowa wersja dyrektorium – po zatwierdzeniu papieskim – została uroczystie promulgowana podczas Międzynarodowego Kongresu Katechetycznego w październiku w 1997 roku¹⁷. W języku polskim nosi ono nazwę *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK). Główne wskazania tego dokumentu zostaną ukazane w części drugiej niniejszego opracowania.

¹⁴ E. J. Korherr, *Katechetische Direktorien*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 5, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1996, s. 1307-1308.

¹⁵ W. Koska, *Dyrektorium katechetyczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 434-435.

¹⁶ R. Murawski, *Wprowadzenie*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, praca zbiorowa, Kraków 1999, s. 12; P. Tomasiak, *Charakterystyka „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, w: *Katecheza Kościoła...*, dz. cyt., Kraków 1999, s. 46-47.

¹⁷ C. Bissoli, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, dz. cyt., s. 37.

Część druga

Directorium catechisticum generale z 1997 roku pozostaje wierne duchowi i treści pierwszego dokumentu katechetycznego. Podobnie jak to z 1971 roku zostało ono opracowane przez rzymską Kongregację ds. Duchowieństwa. Przedłożone papieżowi Janowi Pawłowi II zyskało jego akceptację 15 sierpnia 1997 roku.

1. Struktura *Directorium catechisticum generale*

Dyrektorium ogólne o katechizacji wzoruje się na strukturze *Ogólnej instrukcji katechetycznej*, jednakże znacznie ją poszerza. O ile DCG rozwija tematykę katechetyczną w 134 numerach, o tyle DOK ma tych numerów już 291, ujętych w pięć części.

Dyrektorium otwiera *Wprowadzenie*, które kreśli tło dla głoszenia Ewangelii w świecie współczesnym. Ten świat targany konfliktami jest polem siewnym, na które – tak jak dwa tysiące lat temu w Palestynie – „Jezus Chrystus, obecny w Kościele przez swego Ducha nadal sieje słowo Ojca” (DOK 15). Dokument uczy spojrzeć na tę rzeczywistość w świetle wiary, dostrzegając w każdym wydarzeniu stwórcze działanie Boga, grzech, który ogranicza człowieka i dynamizm wytryskujący z Paschy Chrystusa, jako zarodek odnowy (DOK 16). *Wprowadzenie* do dyrektorium przedstawia dalej działający na tym polu świata Kościół i sytuację katechezy, zarówno jej żywotność, jak i problemy z którymi ona się boryka.

Część pierwsza dyrektorium nosi tytuł *Katecheza w misji ewangelizacyjnej Kościoła*. Dokument podkreśla, iż pierwszym i najważniejszym Ewangelizatorem jest Jezus Chrystus, a katecheza jest podjęciem Jego nakazu misyjnego: „Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu” (Mk 16, 15; DOK 34). W trzech rozdziałach, które tworzą część pierwszą dyrektorium ukazane zostało Objawienie i jego przekazywanie za pośrednictwem katechezy, katecheza w procesie ewangelizacji oraz natura, cel i zadania katechezy. Dyrektorium w nowy sposób ujmuje pojęcie ewangelizacji. Widzi w niej „proces, przez który Kościół poruszany przez Ducha Świętego, głosi i rozpowszechnia Ewangelię na całym świecie” (DOK 48). W ramach ewangelizacji Kościół „głosi dobrą nowinę o zbawczym zamiśle Ojca, a w sakramentach komunikuje dary Boże” (DOK 45). Ewangelizacja „dokonuje się przez czyny i słowa. Jest ona równocześnie świadectwem i głoszeniem, słowem i sakramentem, nauczaniem i zaangażowaniem” (DOK 39)¹⁸.

Część drugą dyrektorium, zatytułowaną: *Orędzie ewangeliczne*, tworzą dwa rozdziały. Pierwszy z nich zawiera normy i kryteria przedstawienia orędzia ewangelicznego w katechezie, a w drugim podjęte zostało zagadnienie treści wiary, tak

¹⁸ P. Tomasiak, *Charakterystyka „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, dz. cyt., s. 50.

jak jest ono wyłożone w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, który jest podstawowym tekstem doktrynalnym dla katechezy (DOK 93). Dlatego też dyrektorium z 1997 roku, w przeciwieństwie do poprzedniego, nie poświęca oddzielnego rozdziału wykładowi treści wiary, znajdują się one bowiem w całym tekście *Katechizmu*. Te dwa dokumenty: *Dyrektorium ogólne o katechizacji* i *Katechizm Kościoła Katolickiego*, są komplementarne. Katechizm zawiera treść przekazu, a więc to czego należy nauczać, natomiast dyrektorium wskazuje, w jaki sposób należy tę treść usystematyzowaną przez katechizm przekazywać¹⁹.

Źródłem katechezy, która ma za cel nie tylko doprowadzenie do głębokiej zażyłości, komunii z Jezusem Chrystusem (DOK 80), jest „słowo Boże zawarte w świętej Tradycji i Piśmie Świętym” (DOK 95). Dyrektorium podaje siedem podstawowych elementów, jakie kształtują katechezę, nazywając je siedmioma filarami katechezy. Są to: trzy etapy opowiadania historii zbawienia: Stary Testament, życie Jezusa Chrystusa i historia Kościoła oraz cztery filary wykładu: symbol wiary, sakramenty, dekalog i Modlitwa Pańska (DOK 130). Warto zauważyć, że te cztery elementy wykładu odpowiadają czterem częściom *Katechizmu Kościoła Katolickiego*.

Część trzecia dyrektorium poświęcona jest pedagogii wiary i składa się z dwóch rozdziałów: *Pedagogia Boża, źródło i wzór pedagogii wiary* oraz *Elementy metodologii*. W części tej podkreślono, że tak jak Jezus troszczył się o formację uczniów, tak podobnie należy starać się o kształtowanie katechetów zdolnych łączyć swoje działanie z misteryjnym działaniem łaski Bożej (DOK 137-138).

Część czwarta dyrektorium zajmuje się adresatami katechezy. W pięciu kolejnych rozdziałach uwaga dokumentu skupia się na przystosowaniu katechezy do adresata (r. I), katechezie dostosowanej do wieku (r. II), katechezie w szczególnych sytuacjach, mentalnościach i środowiskach (r. III), katechezie w kontekście społeczno-religijnym (r. IV) i katechezie w kontekście społeczno-kulturowym (r. V).

Część piąta i ostatnia analizowanego dyrektorium zawiera wskazania dla katechezy w Kościele partykularnym. W czterech rozdziałach zwrócono uwagę na posługę katechetyczną w Kościele partykularnym i jej pracowników (r. I), formację do posługi katechetycznej (r. II), miejsca i drogi katechezy (r. III) oraz na organizację duszpasterstwa katechetycznego w Kościele lokalnym (r. V). Dyrektorium podkreśla, iż organizując działalność katechetyczną, Kościół partykularny powinien w punkcie wyjścia przeprowadzić analizę sytuacji religijnej, jak również warunków socjologicznych, kulturalnych i ekonomicznych oraz ustalić, jak te fakty życia wspólnego wpływają na proces ewangelizacji (DOK 279).

W zakończeniu *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* podkreślono, że skuteczność katechezy jest i będzie nieustannie darem Bożym, a Duch Święty jest pierwszorzędnym katechetą. Należy pamiętać, że Bóg jest tym, który sprawia narodziny, wzrost

¹⁹ Tamże.

i owocowanie słowa Bożego zasianego w glebie dobrej i pielęgnowanej z miłością (DOK 288-289).

Po nakreśleniu struktury dyrektorium i jego zawartości treściowej należy dać odpowiedź na pytanie: jakie są główne wskazania tego dokumentu, którymi winno się kierować nauczanie katolickie?

2. Główne przesłania *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*

a. Głosić Chrystusa – zasada chrystocentryzmu

Dyrektorium ogólne o katechizacji stawia w centrum uwagi osobę i dzieło Jezusa Chrystusa. Fakt, iż jest On ostatecznym wydarzeniem, do którego zmierzają wszystkie wydarzenia historii zbawienia oraz to, iż jest On pełnią Objawienia, stanowi „podstawę chrystocentryzmu katechezy” (DOK 41). Dyrektorium podkreśla, iż misterium Chrystusa „stanowi centrum, na bazie którego zostają uporządkowane oraz wyjaśniają się wzajemnie wszystkie inne elementy” (DOK 41)²⁰.

Analizowany przez nas dokument poświęca bardzo wiele uwagi zasadzie chrystocentryzmu w katechezie. W numerach 40 i 41 DOK formułuje najpierw jej uzasadnienie. Śledząc historię zbawienia z łatwością dostrzega się, jak Bóg stopniowo objawiał się ludziom przez proroków i przez wydarzenia zbawcze. Kulminacją tych wydarzeń, lub jak kilkakrotnie nazywa dyrektorium (DOK 40, 98) „ostatecznym wydarzeniem”, do którego zmierza cała historia święta, jest wcielenie Jezusa Chrystusa. Jest On nie tylko „największym z proroków, ale jest wiecznym Synem Boga, który stał się człowiekiem” (DOK 40). Gdy nadeszła pełnia czasów (por. Ga 4, 4), Bóg posłał ludziom swojego Syna, Jezusa Chrystusa. Przyniósł On na świat największy dar zbawienia, realizując swoje odkupieńcze posłanie. W numerze 98 dyrektorium przywołuje znane słowa konstytucji soborowej *Gaudium et spes*, iż Jezus Chrystus jest „kluczem, ośrodkiem i celem historii ludzkiej” (KDK 10), a nawiązując do *Ogólnej instrukcji katechetycznej* podkreśla, iż jest On także „ośrodkiem historii zbawienia” (por. DCG 39, 40, 41, 44). Jezus Chrystus jest pełnią objawienia, jakie Bóg kierował do ludzi. Posiłkując się tekstem konstytucji dogmatycznej o objawieniu Bożym *Dei Verbum*, dyrektorium wyjaśnia w numerze 40 na czym

²⁰ Tamże, s. 51-52. Ten termin „centrum” był szczególnie bliski poszukiwaniom katechetycznym Josefa Andreeasa Jungmanna SJ (1889-1975) wybitnego austriackiego profesora liturgiki i pedagogiki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Innsbrucku i jego wizji „Chrystusa, jako centrum całego nauczania wiary”. Dał temu szczególny wyraz w swym dziele *Christus als Mittelpunkt religiöser Erziehung* (Freiburg im Breisgau 1939), nazwanym przez prof. Emilio Albericha SDB „manifestem chrystocentryzmu katechetycznego”. Pierwsze polskie tłumaczenie tej pracy ukazało się w krakowskim Wydawnictwie WAM. Zob. J. A. Jungmann, *Chrystus jako centrum wychowania religijnego*, wstęp i tłum. T. Panuś, Kraków 2010.

to polega: „Jezus Chrystus... przez całą swoją obecność i okazanie się przez słowa i czyny, przez znaki i cuda, zwłaszcza zaś przez śmierć swoją i pełne chwały zmar-twychwstanie, a wreszcie przez zesłanie Ducha prawdy, doprowadził Objawienie do końca i do doskonałości” (KO 4)²¹.

Przyjęcie założenia, iż Jezus Chrystus jest pełnią Objawienia stawia przed katechezą podstawowe zadanie. Jest nim zdaniem dyrektorium: „pokazanie, kim jest Jezus Chrystus, czym jest Jego życie i Jego posługa oraz przedstawienie wiary chrześcijańskiej jako pójścia za Jego Osobą” (DOK 41). Zadanie to wynika z chry-stocentrycznego charakteru katechezy²². „Rzeczywiście – przyznaje dokument w innym miejscu – podstawowym zadaniem katechezy jest przedstawić Chrystusa, a wszystko inne w odniesieniu do Niego” (DOK 98). Prezentacja Jezusa winna się opierać przede wszystkim na Ewangeliach, które są „sercem całego Pisma Świętego” (DOK 41). Zawierają one bowiem świadectwo życia i nauki Zbawiciela. Wyjątkowe, centralne miejsce Ewangelii, bierze się stąd, że ich ośrodkiem jest Jezus Chrystus. Także z innego powodu należy się posługiwać Ewangeliąmi w pokazaniu Jezusa Chrystusa. Nie wolno przecież zapominać, iż Ewangelie posiadają strukturę katechetyczną. Zawierają one „nauczanie, jakie proponowano pierwszym wspólnotom chrześcijańskim i jakie przekazywało życie Jezusa, Jego orędzie i Jego działania zbawcze” (DOK 98).

Chrystocentryzm zobowiązuje katechezę do wiernego przekazywania tego, co Jezus naucza o Bogu, o człowieku, o szczęściu, o życiu moralnym, o śmierci... „nie zmieniając niczego w Jego myśli” (DOK 98). Dyrektorium zwraca także uwagę na niektóre trudności czy braki współczesnej katechezy w prezentacji Jezusa Chrystusa. Trzeba mieć na uwadze zrównoważone przedstawianie całej prawdy o misterium Chrystusa. „Niekiedy kładzie się tylko nacisk na Jego człowieczeństwo, nie robiąc bezpośredniego odniesienia do Jego boskości. W innych przypadkach, rzadszych w naszych czasach, akcentuje się tak bardzo Jego boskość, że nie pojawia się już rzeczywistość Wcielenia Słowa” (DOK 30).

Rozwijanie w sobie pragnienia poznania Jezusa staje się normalnym odczuciem każdego, kto spotkał Go w swoim życiu. Osoba taka pragnie poznać Chrystusa możliwie najdokładniej, co więcej, pragnie również poznać zamysł Ojca, który Go posłał (DOK 85). Już *Ogólna instrukcja katechetyczna* (DCG 36) podkreślała, iż „poznanie treści wiary (*fides quae*) jest wymagane przez przyłgnięcie do wiary (*fides qua*)”. Potwierdza to doświadczenie codziennego życia. Mówi ono, że już w porządku ludzkim miłość do osoby przeradza się w chęć poznania jej coraz bardziej. Katecheza powinna więc prowadzić do „stopniowego uchwycenia (zrozumienia)

²¹ T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2010, s. 204-205.

²² Z. Marek, *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, dz. cyt., s. 97-98; J. Szpet, *Cel i zadania katechezy*, w: J. Stala (red.), *Dydaktyka katechezy*, cz. I, Tarnów 2004, s. 59.

całej prawdy o planie Bożym, wprowadzając uczniów Jezusa Chrystusa do poznania Tradycji i Pisma Świętego (DOK 85)²³.

Przekazując prawdę o Jezusie warto pamiętać, że był On „pierwszym i największym Ewangelizatorem” (DOK 34). To On ogłosił Królestwo Boże jako nową i ostateczną interwencję Bożą w historii oraz określił to głoszenie Ewangelią, to znaczy dobrą nowiną. Poświęcił jej całe swoje życie: ukazał radość przynależności do Królestwa, jego wymagania i jego wielką kartę, misteria, jakie ono obejmuje, życie braterskie tych, którzy do niego wchodzi, oraz jego przyszłą pełnię (DOK 34).

Pozostając „pierwszym i największym Ewangelizatorem” Jezus Chrystus jest także najwspanialszym „Nauczycielem”. Nie tylko objawia On ludziom Boga, ale sam stając się Człowiekiem uczy, kim jest człowiek w planach Bożych. Świadomi niezwykłości tej nauki, jaką kierował Jezus do ludzi byli apostołowie, uczniowie oraz rzesze słuchaczy. W dowód wdzięczności zwracali się do Niego obdarzając tytułem: „nauczyciel”. Czynili to nawet faryzeusze i saduceusze oraz uczeni w Prawie. Zresztą tytuł ten w chwilach szczególnie uroczystych sam Jezus Chrystus odnosił do siebie: „Wy mnie nazywacie «Nauczycielem» i «Panem» i dobrze mówicie, bo nim jestem” (J 13,13-14). Ponadto Chrystus podkreślał, iż jest „jedynym Nauczycielem” (Mt 23,8). Dlatego rozumiało jest, że przez dwa tysiące lat ludzie zwracają się z czcią do Chrystusa tak Go nazywając²⁴. Podobnie czyni *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Jako nauczyciel Jezus zachowuje, uświęca i prowadzi, pobudza, porusza i naprawia, sędzi i przebacza, idzie wreszcie z nami każdego dnia po drogach historii (por. DOK 137).

Analizowany przez nas dokument zachęca do rozważenia „pedagogii Jezusa Chrystusa”. Doświadczyli jej pierwsi uczniowie. Składa się ona z Jezusowych słów, znaków i czynów, wskazanych potem w Ewangeliach. Należą do niej: „przyjęcie drugiego, w szczególności ubogiego, małego, grzesznika, jako osoby miłowanej i szukanej przez Boga; szczere głoszenie Królestwa Bożego jako dobrej nowiny prawdy i pocieszenia Ojca; styl delikatnej i silnej miłości, która wyzwala od zła i rozwija życie; naglące zaproszenie do postępowania podtrzymywanego przez wiarę w Boga, przez nadzieję Królestwa i przez miłość do bliźniego; wykorzystanie wszystkich bogactw komunikacji międzyosobowej, jak słowo, milczenie, metafora, obraz, przykład, wiele różnych znaków, jakie czynili biblijni prorocy” (DOK 140)²⁵. Zapraszając uczniów, aby szli za Nim do końca i nie patrząc wstecz, Chrystus powierza im swoją pedagogię wiary jako pełne dzielenie się swoją sprawą i swoim przeznaczeniem. Jezus Chrystus pozostaje więc wzorem każdego współczesnego

²³ T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechezie*, Kraków 2001, s. 183-187.

²⁴ R. Adamczyk, *Chrystus Nauczyciel*, „Katecheta” 1995 nr 4, s. 202-203.

²⁵ P. Tomasik, *Katechetyka fundamentalna*, w: J. Stala (red.), *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, Tarnów 2003, s. 237.

katechety, który przekazywane słowo łączy z wiarygodnym świadectwem swego życia.

Ważnym stwierdzeniem dyrektorium są słowa, iż „ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania, ale do zjednoczenia z Jezusem, a nawet głębokiej z Nim zażyłości” (DOK 80), co w konsekwencji ma prowadzić do dojrzałości we wierze²⁶. Warto zaznaczyć, że – zdaniem dyrektorium – komunია z Jezusem Chrystusem kieruje ucznia do zjednoczenia z wszystkimi, z którymi On sam był zjednoczony, czyli „z Bogiem, Jego Ojcem, który posłał Go na świat, i z Duchem Świętym, który kierował Nim w Jego posłaniu; z Kościołem, Jego Ciałem, za które się wydał, i z ludźmi, Jego braćmi, których los zechciał podzielić” (DOK 81). Może się ona dokonać przez początkowe nawrócenie prowadzące do dojrzałego, czyli „do żywego, bezpośredniego i czynnego wyznania wiary” (DOK 82). Właśnie w autentycznym wyznaniu wiary, które ma charakter trynitarny, człowiek wyrzeka się służenia jakemukolwiek bożkowi ludzkiemu, takiemu jak: władza, przyjemność, rasa, przodkowie, państwo, pieniądze itd., a potwierdza, że miłość Boga i bliźniego jest zasadą (wartością) formującą całe jego istnienie i działanie²⁷.

Komunia z Jezusem Chrystusem prowadzi uczniów do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii oraz do przyjęcia postawy modlitewnej i kontemplacyjnej, jaką posiadał Nauczyciel. Nauczyć się modlić z Jezusem oznacza modlić się z tymi samymi uczuciami, z jakimi On zwracał się do Ojca. Tworzą je: adoracja, uwielbienie, dziękczynienie, synowskie zaufanie, prośba, podziw dla Jego chwały. Te uczucia odzwierciedlają się w modlitwie *Ojczy nasz*, której Jezus nauczył uczniów i która jest wzorem wszelkiej modlitwy chrześcijańskiej (por. DOK 85). Komunia z Chrystusem oznacza wreszcie pragnienie wędrowania ze swym Mistrzem i przyjmowania postaw Nauczyciela (por. DOK 85).

Należy więc przyjąć, że chrystocentryzm w katechezie określa jej ostateczny cel, którym winny stawać się działania prowadzące nie tylko do poznania osoby Jezusa Chrystusa, ale też przylgnięcia i nawiązywania z Nim osobowej komunii, tzn. „do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”. Co więcej, komunია z Jezusem Chrystusem, przylgnięcie do Niego mają prowadzić do coraz dojrzałego życia przyjętą i wyznawaną wiarą²⁸.

Podsumowując wskazania *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* na temat zasady chrystocentryzmu w katechezie należy przyznać, za J. Bagrowiczem, że „idea ta doznała w dyrektorium szczególnego wzmocnienia, mówi się o niej bowiem wielokrotnie”²⁹. Dokument ten wyraźnie wskazuje, iż podstawą chrystocentryzmu jest Jezus Chrystus jako pełnia Objawienia (DOK 41). „Misterium Chrystusa stanowi

²⁶ J. Szpet, *Cel i zadania katechezy*, dz. cyt., s. 59.

²⁷ A. Offmański, *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, dz. cyt., s. 88.

²⁸ Z. Marek, *Zbawcze orędzie*, dz. cyt., s. 94.

²⁹ J. Bagrowicz, *Chrystocentryzm eklezjalny w katechezie*, art. cyt., s.46.

centrum, na bazie którego zostają uporządkowane oraz wyjaśniają się wzajemnie wszystkie inne elementy” (DOK 41). Dyrektorium przedstawia i porządkuje kwestię przekazu orędzia o Jezusie Chrystusie.

b. Przybliżyć tajemnicę Trójcy Świętej – chrystocentryzm trynitarny

Dobrze ujęta realizacja podstawowego zadania katechezy, jakim jest przedstawienie Chrystusa, prowadzić będzie w konsekwencji do ukazania tajemnicy Trójcy Świętej. Chrystocentryzm, którego ośrodkiem jest osoba Jezusa Chrystusa, niejako „na mocy swego dynamizmu wewnętrznego wprowadza w wymiar trynitarny” głoszonego przez katechezę orędzia zbawczego (DOK 97). Orędzie ewangeliczne ma bowiem charakter chrystocentryzmu trynitarnego. „Słowo Boże – uczy dyrektorium – wcielone w Jezusa z Nazaretu, Syna Dziewicy Maryi, jest Słowem Ojca, który mówi do świata przez swego Ducha” (DOK 99). W swoim nauczaniu Jezus stale odsyła do Ojca, o którym wie, że jest Jego Ojcem, i do Ducha Świętego, o którym wie, że Go namaścił. On jest „drogą”, która prowadzi do wewnętrznego misterium Boga, czyli do Trójcy Świętej. Konkludując te stwierdzenia dyrektorium podkreśla, iż „chrystocentryzm katechezy, na mocy jej wewnętrznego dynamizmu, prowadzi do wyznania wiary w Boga: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Jest to chrystocentryzm ze swej natury trynitarny” (DOK 99)³⁰. W komunii z Ojcem, Synem i z Duchem Świętym został włączony każdy w chwili chrztu świętego.

Przez nadejście Królestwa Jezus głosi i objawia, że „Bóg nie jest istotą daleką i niedostępną, jakąś odległą i bezimienną mocą, ale jest Ojcem, obecnym pośród swych stworzeń, działającym swoją miłością i swoją mocą (por. DOK 102). Jezus wskazuje równocześnie, że Bóg przez swoje Królestwo ofiaruje dar pełnego zbawienia, wyzwala od grzechu, prowadzi do komunii z Ojcem, udziela synostwa Bożego i obiecuje życie wieczne, zwyciężając śmierć. To pełne zbawienie jest równocześnie immanentne i eschatologiczne, gdyż „z całą pewnością zaczyna się w tym życiu, a wypełnia w wieczności” (DOK 102).

Głosząc Królestwo, Jezus głosi sprawiedliwość Bożą; obwieszcza sąd Boży i naszą odpowiedzialność. Wzywa do nawrócenia i do wiary w Ewangelię Królestwa – które jest królestwem sprawiedliwości, miłości i pokoju.

Jezus ogłasza, że Królestwo Boże zaczyna się wraz z Nim i w Jego osobie. Jezus wskazuje również, że wspólnota Jego uczniów, Jego Kościół, stanowi załączek oraz początek tego Królestwa na ziemi. W końcu Jezus objawia, że historia ludzkości nie zmierza do nicości, ale wraz ze swymi aspektami łaski i grzechu jest w Nim przyjęta przez Boga, aby mogła zostać przekształcona. Pielgrzymując obecnie

³⁰ Z. Marek, *Zbawcze orędzie*, dz. cyt., s. 95.

do domu Ojca, daje już do dyspozycji zadatek przyszłego świata, gdzie przyjęta i oczyszczona osiągnie swoje wypełnienie (DOK 102).

Chrystocentryzm trynitarny orędzia ewangelicznego prowadzi katechezę do troski o takie przedstawienie kerygmatu chrześcijańskiego, aby był on zawsze chrystocentryczno-trynitarny, a więc: „Przez Chrystusa do Ojca w Duchu” (DOK 100). Dokument katechetyczny przestrzega przed katechezą, która nie uwzględnia wspomnianych trzech elementów lub nie przedstawia ścisłego ich powiązania. Wówczas bowiem chrześcijańskie orędzie może zatracić właściwy sobie charakter.

W prezentacji Trójcy Świętej dyrektorium podaje cenną wskazówkę. Idąc za pedagogią Jezusa w Jego objawieniu Ojca, siebie samego jako Syna i Ducha Świętego, katecheza ukaże wewnętrzne życie Boga na podstawie zbawczych dzieł na rzecz ludzkości. Dzieła Boże objawiają, kim On jest w sobie samym, podczas gdy misterium Jego wewnętrznego bytu oświeca rozumienie wszystkich Jego dzieł. Sytuacja analogiczna ma miejsce w relacjach ludzkich, gdzie osoby ukazują się poprzez czyny i, im więcej je znamy, tym lepiej rozumiemy ich czyny (DOK 100).

Przedstawienie wewnętrznego bytu Boga objawionego przez Jezusa, jednego w swej naturze i troistego w osobach ma daleko idące konsekwencje dla życia ludzkiego. Wyznanie wiary w jednego Boga oznacza, że „człowiek nie może w sposób absolutny poddać swojej wolności osobistej żadnej władzy ziemskiej” (DOK 100). Wiedzieli o tym doskonale pierwsi chrześcijanie, dlatego też mimo prześladowań nie zgadzali się na oddawanie czci boskiej cesarzom. Nie jest to jedynie sprawa zamierzonych czasów, skoro totalitaryzmy dwudziestowieczne jak hitleryzm czy komunizm uzurpowały sobie prerogatywy boskie i żądały absolutnego posłuszeństwa. Dyrektorium podkreśla, że ludzkość, stworzona na obraz Boga, który jest „komunią osób”, jest powołana do tego, by być społecznością braterską, złożoną z dzieci tego samego Ojca, równych w godności osobowej. Tak więc konsekwencje ludzkie i społeczne chrześcijańskiej koncepcji Boga są bardzo znaczące. „Kościół, wyznając wiarę w Trójcę Świętą i głosząc ją światu, uważa się za lud zjednoczony jednością Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (DOK 100)³¹.

c. Wierność Bogu i człowiekowi

Istotnym osiągnięciem katechetyki posoborowej pozostaje zasada wierności Bogu i człowiekowi³². Została ona już jasno wyrażona w pierwszym dyrektorium z 1971 roku, w numerze 34. Nawiązując do tych i innych zaleceń (zob. DCG 4, 10 i 22) *Dyrektorium ogólne o katechizacji* z 1997 roku wskazuje, iż to Jezus Chrystus pozostaje kluczową postacią dla zrozumienia zasady wierności Bogu i człowiekowi. Jego doskonała relacja z Bogiem i z człowiekiem upoważnia Kościół do wskazywania

³¹ T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja...*, dz. cyt., s. 187-190.

³² P. Tomasiak, *Charakterystyka Dyrektorium*, dz. cyt., s. 53.

na Niego, jako tego, który dochował wierności Bogu i tę samą wierność okazał człowiekowi³³. Zbawiciel jest więc najdoskonalszym wzorem wierności Bogu i człowiekowi. To On jako prawdziwy Bóg i prawdziwy Człowiek (*vere Deus, vere homo*) zachował doskonałą relację zarówno z Bogiem, jak i z człowiekiem. Od Niego pedagogia wiary otrzymuje „prawo, które obowiązuje w całym życiu Kościoła”, a więc i w katechezie: „prawo wierności dochowanej Bogu i wierności okazanej człowiekowi w tym samym duchu miłości” (DOK 145). Stąd też autentyczna katecheza będzie starała się pomóc katechizowanemu rozpoznać działanie Boże w ciągu całego procesu formacyjnego, rozwijając klimat słuchania, dziękczynienia i modlitwy, a zarazem zmierzać będzie do tego, by osoba ta udzieliła wolnej odpowiedzi Bogu (por. DOK 145). Tak więc poprzez katechetyczną posługę słowa w duchu tej podwójnej wierności człowiek odkrywa objawioną mu przez Boga pełną prawdę o sobie samym. Chodzi tu o niesioną przez katechezę pomoc w wyjaśnianiu jego pytań, które sobie stawia w konkretnych sytuacjach, a szczególnie kiedy doznaje niesprawiedliwości, krzywdy, cierpienia, itp.³⁴

Zgodnie z założeniami tej zasady oba jej człony dopiero łącznie stanowią organiczną całość. W myśl zasady „wierności Bogu” katecheza musi zmierzać do niesienia pomocy katechizowanemu w rozpoznawaniu działania Boga w jego formacji, w rozwijaniu jego życia religijnego, a zarazem w udzielaniu Bogu wolnej odpowiedzi na odkrytą inicjatywę Boga (DOK 145). Natomiast poprzez jednoczesne wyeksponowanie w dokumencie zasady „wierności człowiekowi” zostaje w sposób jednoznaczny potwierdzona słuszność wysiłków mających na celu dowartościowanie katechezy o orientacji antropologicznej³⁵.

Katecheza staje na co dzień wobec nieogarnionego Boga i wolnego człowieka. Pośredniczy w spotkaniu między człowiekiem a Bogiem. Jeśli ma się doskonale wywiązać z tego niełatwego zadania nie wystarczy, że będzie przekazywała tylko informacje o jednej czy drugiej stronie rzeczywistości. Musi być otwarta i uczestniczyć w jednym i drugim świecie, a zatem być w kontakcie z tajemnicą Boga i sytuacjami, w jakich przychodzi żyć człowiekowi, bo dopiero katecheza zasłuchana w słowo Boże i bliska doświadczeniu człowieka stanie się wiarygodna i przekonująca, bliska życia i przydatna w codziennych sytuacjach³⁶.

Dyrektorium podkreśla także, iż zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi winna unikać „wszelkich przeciwstawień, sztucznych podziałów czy domniemanej neutralności między metodą i treścią, stwierdzając raczej ich konieczną korelację i wzajemne oddziaływanie” (DOK 149). Orędzie chrześcijańskie powinno być przedstawiane w taki sposób, by trafiało do mentalności współczesnego człowieka.

³³ Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze Kościoła*, Kraków 1998, s. 13-14; Tenże, *Zbawcze orędzie*, dz. cyt., s. 104.

³⁴ T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu...*, dz. cyt., s. 213-214.

³⁵ Tamże, s. 214-215.

³⁶ M. Majewski, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, Kraków 1986, s. 74-75.

Zasada dostosowania do odbiorcy jest istotna również z tego względu, że nie dogmatyzuje się kolejności prezentowanych zagadnień. Ta kolejność winna być podporządkowana możliwościom percepcyjnym adresata katechezy (DOK 118). Te linie myśli katechetycznej opartej na zasadzie wierności Bogu i człowiekowi stanowią o istotnej wartości współczesnej katechezy, która chce uczestniczyć zarówno w życiu Kościoła jak i świata, doprowadzić uczestnika do dojrzałego spotkania z Bogiem i do umiejętności życia wiarą w skomplikowanych realiach współczesnego świata³⁷.

d. Zgodnie z hierarchią prawd wiary

Analizowane przez nas dyrektorium poświęca wiele miejsca hierarchii prawd wiary, skoncentrowanych wokół Jezusa Chrystusa – centrum historii zbawienia. Chodzi bowiem nie tylko o wierne przekazywanie tego, co Jezus nauczał o Bogu, o człowieku, o szczęściu, o życiu moralnym, o śmierci, „nie zmieniając niczego w Jego myśli” (DOK 98). Przekazywane przez katechetę orędzie musi stanowić „spójną i żywą syntezę” (DOK 114). Stanie się to możliwe wówczas, gdy zostanie ono uporządkowane zgodnie z hierarchią wiary, a więc zgodnie z zasadą *pondus et ordo* (dosłownie tłumacząc: „ciężar i porządek”).

Tym samym *Dyrektorium ogólne o katechizacji* Kongregacji ds. Duchowieństwa przypomina o potrzebie hierarchii prawd wiary. Nawiązując do wcześniejszych ustaleń poczynionych na ten temat już w soborowym *Dekrecie o ekumenizmie* (DE 11) i *Ogólnej instrukcji katechetycznej* (DCG 43), dokument stwierdza, że orędzie ewangeliczne jest „zorganizowane wokół misterium Trójcy Przenajświętszej, w perspektywie chrystocentrycznej” (DOK 114). Ten chrystocentryzm trynitarny jest źródłem wszystkich innych tajemnic wiary oraz światłem, które je oświeca³⁸. Ponieważ prawdy wiary są zróżnicowane, stąd też więź jednych z chrystocentryzmem trynitarnym jest bliższa, a innych dalsza. Należy zatem orędzie ewangeliczne uporządkować zgodnie z hierarchią wiary, a więc zgodnie z zasadą *pondus et ordo*.

³⁷ T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi we współczesnej katechezie*, „Analecta Cracoviensia” 2000 t. 32, s. 219-230.

³⁸ Zasada *pondus et ordo* spotkała się z dużym uznaniem papieża Franciszka w adhortacji *Evangelii gaudium*. Zagadnieniu hierarchii prawd wiary adhortacja ta poświęca numery 36-39 w rozdziale pierwszym. Po podkreśleniu, że wszystkie prawdy objawione pochodzą z tego samego boskiego źródła i należy wierzyć w nie z tą samą wiarą, papież stwierdza, iż prawdy wiary są jednak zróżnicowane. Te „ważniejsze” „wyrażają bardziej bezpośrednio istotę Ewangelii” (EG 36). W ślad za przedstawioną wielowiekową tradycją adhortacja stwierdza, iż „w tym fundamentalnym rdzeniu jaśnieje piękno zbawczej miłości Boga objawionej w Jezusie Chrystusie, który umarł i zmartwychwstał” (EG 36). Ważna jest także uwaga zamykająca ten ważny punkt dokumentu, iż zasada hierarchii wiary odnosi się „zarówno do dogmatów wiary, jak również do całości nauczania Kościoła, łącznie z nauczaniem moralnym”. Zob. K. Panuś, *Zasada 'pondus et ordo' w adhortacji 'Evangelii gaudium' i jej przesłanie dla kaznodziejstwa*, „Roczniki Teologiczne” t. 61 (2014), z. 12, s. 7-19.

Nawiązując do *Ogólnej instrukcji katechetycznej* (DCG 43) nowe dyrektorium jeszcze raz się zastrzeżę, że ta hierarchia „nie oznacza iż pewne prawdy w mniejszym stopniu niż inne wchodzą w zakres samej wiary, lecz podkreśla, że „niektóre prawdy wspierają się na innych jako główniejszych i przez nie są naświetlane” (DOK 114).

O ile pierwsze dyrektorium katechetyczne proponowało ująć *integrum fidei* wokół 4 tajemnic: tajemnicy Boga, Chrystusa, Ducha Świętego i Kościoła, o tyle dyrektorium z 1997 roku wskazuje pięć obszarów takiej hierarchizacji. Pierwszym z nich jest skoncentrowanie historii zbawienia wokół Jezusa Chrystusa jako swojego centrum: przygotowanie do Ewangelii w Starym Testamencie, pełnia Objawienia w Chrystusie i czas Kościoła dokonują jej podziału na etapy, a stworzenie i sprawy ostateczne są jej początkiem i końcem (por. DOK 115). Tym samym zasada chrystocentryzmu staje się pierwszoplanową w odczytaniu dziejów zbawienia³⁹. Trzeba też zauważyć, iż w tym pierwszym obszarze hierarchizacji orędzia ewangelicznego znalazły się wszystkie cztery tajemnice wyróżnione przez *Directorium catechisticum generale* w numerze 43.

Kolejne miejsce w hierarchicznym uporządkowaniu prawd wiary *Dyrektorium ogólne o katechizacji* przyznaje *Symbolowi Apostolskiemu*. Widzi w nim żywą syntezę misterium chrześcijańskiego i klucz do lektury całego Pisma Świętego i całej doktryny Kościoła, która jest hierarchicznie uporządkowana wokół niego (por. DOK 115). Podkreślając rangę *Symbolu Apostolskiego* dokument przytacza opinię św. Cyryla Jerozolimskiego († 387), autora słynnych katechez mistagogicznych. W katechezie 5, zatytułowanej *O wierze i symbolu*, biskup Jerozolimy zauważa, iż „ta synteza wiary nie została ułożona według ludzkiej opinii, ale z całego Pisma Świętego wybrano to, co najważniejsze, aby podać w całości jedną naukę wiary”⁴⁰.

Kolejny krąg w hierarchicznym uporządkowaniu prawd wiary przyznaje dyrektorium sakramentom. Są one organiczną całością, wypływającą z Misterium Paschalnego Jezusa Chrystusa. Tworzą one strukturę, w której każdy z nich posiada swoje żywotne miejsce. Jednakże wszystkie one są przyporządkowane Eucharystii, która jest „sakramentem sakramentów” (DOK 115).

Za czwarty obszar hierarchizacji orędzia ewangelicznego *Dyrektorium ogólne o katechizacji* uznaje podwójne przykazanie miłości Boga i bliźniego. Jego priorytetową rangę dla życia moralnego ustalił sam Jezus. „Miłość Boga i bliźniego streszcza Dekalog, a jeśli jest przeżywana w duchu Błogosławieństw ewangelicznych, stanowi *magna charta* życia chrześcijańskiego” (DOK 115).

Kolejny krąg w hierarchicznym uporządkowaniu prawd wiary proponowanym przez nowe dyrektorium stanowi Modlitwa Pańska. Ona to „streszczając Ewangelię,

³⁹ J. Szpet, *Cel i zadania katechezy*, dz. cyt., s. 59-60.

⁴⁰ Zob. Św. Cyryl Jerozolimski, *Katecheza 5: O wierze i symbolu*, w: Tenże, *Katechezy przedchrześcijańskie i mistagogiczne*, tłum. W. Kania, Kraków 2000, s. 85. Warto dodać, iż tekst ten przytacza również *Katechizm Kościoła Katolickiego* w numerze 186.

syntetyzuje i porządkuje hierarchicznie niezmierzone bogactwa modlitwy zawarte w Piśmie Świętym i w całym życiu Kościoła” (DOK 115).

Zawarte w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* uwagi na temat hierarchii prawd wiary są najbardziej obszerną z dotychczasowych wypowiedzi Magisterium Kościoła. Opowiadając historię zbawienia, owe „wielkie dzieła Boga” (*mirabilia Dei*), a więc to, co Bóg dla nas uczynił, czyni i uczyni, koncentruje się wokół Jezusa Chrystusa, centrum historii zbawienia. Warto dodać za S. Rabiejem, iż świadomość istnienia hierarchii prawd wiary uporządkowanych w myśl zasady chrystocentryzmu trynitarnego żadną miarą nie ma prowadzić do rozcieńczenia prawd wiary, lecz do ich reinterpretacji w myśl hasła: „Evangelium semper maius”⁴¹.

e. Zdynamizować środowiska katechezy

Pośród ważnych wskazań *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* warto jeszcze zwrócić uwagę na podstawowe środowiska katechetyczne, jakimi są rodzina, szkoła i parafia. Dokument z 1997 roku na pierwszym miejscu wymienia rodzinę (por. DOK 253). Przypomina, iż „rodzice są pierwszymi wychowawcami w wierze” (DOK 255). Rodzina określana przez ten dokument jako „Kościół domowy” uczy „raczej okazjonalnie niż systematycznie, w sposób bardziej stały i codzienny niż podzielony na okresy” (DOK 255). Zadaniem rodziny jest głębsze wtajemniczenie w życie chrześcijańskie, wychowanie będące bardziej świadectwem niż przekazem treści wiary. Dokument podkreśla także doniosły wkład dziadków w katechezę rodzinną. „Ich mądrość i zmysł religijny w wielu przypadkach mają decydujące znaczenie dla rozwijania klimatu rzeczywistości chrześcijańskiego” (DOK 255)⁴².

Dyrektorium ogólne o katechizacji podkreśla także znaczenie szkoły jako naturalnego środowiska katechetycznego. Podkreśla, iż istnieje nierozdzielny związek i zarazem wyraźna różnica między nauczaniem religii w szkole i katechezą, a ich wzajemna relacja jest relacją zróżnicowania i komplementarności (DOK 259-260). Szczególnie doniosłą rolę w tej dziedzinie ma do odegrania szkoła katolicka (por. DOK 259-260). To właśnie ona powinna nie tylko otwierać horyzonty wiedzy, ale także wychowywać w wierze, uwzględniając jednak wolność sumienia w odniesieniu

⁴¹ S. Rabiej, *Hierarchia prawd wiary*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, s. 848.

⁴² Przypomina to apel, jaki papież Franciszek kierował do młodych w czasie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie. Na spotkaniu z wolontariuszami ŚDM, 31 lipca 2016 roku, mówił do nich: „Rozmawiaj z rodzicami, z osobami starszymi, ale zwłaszcza rozmawiaj z dziadkami. Jasne? Zatem, jeśli chcesz być nadzieją przyszłości musisz przejąć pochodnię od swojego dziadka i babci. Czy obiecujecie, że przygotowując się do Dni w Panamie będziecie częściej rozmawiać ze swoimi dziadkami? Jeśli zaś dziadkowie są już niebie, czy będziecie rozmawiać z osobami starszymi? Będziecie zadawać im pytania? Pytajcie ich, bo oni są mądrością narodu”. Franciszek, Spotkanie z wolontariuszami ŚDM 31.07.2016, <https://ekai.pl/dokumenty/papiez-dziekuje-wolontariuszom-sdm-wygloszone-przemowienie-dokumentacja/> (31.08.2017).

do praktyk religijnych dzieci i młodzieży. Jeżeli uczniowie szkoły katolickiej należą w większości do rodzin, które wiążą się z tą szkołą z racji jej charakteru katolickiego, to posługa słowa może tam być wypełniana w różnorodnych formach, takich jak: pierwsze głoszenie, szkolne nauczanie religii, katecheza, homilia (DOK 260). Katecheza powinna ukazywać uczniom, często świadomie przemilczane w programach szkolnych, elementy religijne zawarte w dziełach literackich oraz inspirować ich do tworzenia kultury chrześcijańskiej na przyszłość⁴³. Według adhortacji cała działalność katechetyczna szkoły powinna zmierzać do kształtowania takich postaw chrześcijańskich, które uzdolnią katechizowanych do pełnienia roli „światła i soli”, do dawania świadectwa wiary w Chrystusa dzisiejszemu światu.

Dyrektorium ogólne o katechizacji podkreśla znaczącą rolę parafii dla kształtowania wspólnoty chrześcijańskiej. Powinna ona być domem rodzinnym, braterskim i przyjmującym, w którym chrześcijanie stają się świadomi tego, że są ludem Bożym (DOK 257). Jakkolwiek parafia poddana jest głębokim przemianom cywilizacyjnym, to jednak nadal winna pozostać krzewicielką i inspiratorką katechezy (por. DOK 257).

Zakończenie

Znana i stosowana w Kościele od kilku wieków forma dyrektorium, zawierających szczegółowe zasady i przepisy regulujące postępowanie i działalność osób lub instytucji kościelnych w określonej dziedzinie, znalazła w wydanym w 1997 roku *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* swą bardzo udaną i dojrzałą formę. Dokument ten bowiem przez ostatnie 20 lat wytyczał kierunki tej niezwykle ważnej działalności Kościoła, jaką jest katechizacja.

W oparciu o dokumenty Soboru Watykańskiego II opracowana została najpierw *Ogólna instrukcja katechetyczna*, wydana w 1971 roku. Wieloma doniosłymi dokumentami katechetycznymi zaowocował pontyfikat papieża Jana Pawła II. I tak już w pierwszą rocznicę swego wyboru na Stolicę Piotrową wydał on adhortację apostolską o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*. Tematyka katechetyczna obecna jest w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* z 1983 roku. W 1992 roku promulgowany został przez Papieża-Polaka *Katechizm Kościoła Katolickiego*, dzieło, które chociaż nie jest *sensu stricto* dokumentem katechetycznym, niemniej jednak spełnia ważną funkcję katechetyczną. Można więc rzec, że opublikowane w 1997 *Dyrektorium ogólne o katechizacji* stanowi zwieńczenie katechetycznych poszukiwań ostatnich 50 lat, w ciągu których pojawiły się dokumenty, które dogłębnie analizowały zagadnienia katechezy w skali całego Kościoła⁴⁴.

⁴³ A. Exeler, *Zur Freude des Glaubens hinführen. Apostolisches Schreiben über die Katechese heute Papst Johannes Pauls II, mit einem Kommentar von A. Exeler*, Freiburg-Basel-Wien 1980, s. 140-141.

⁴⁴ T. Panuś, *Situation der Katechese in Europa zu Beginn des 21. Jhs. Nach der Veröffentlichung des Directorium catechisticum generale*, „Analecta Cracoviensia” t. 46 (2014), s. 121-153.

Dyrektorium to pozwala głębiej wniknąć w naturę katechezy, a więc poznać, jak ją dzisiaj Kościół rozumie. W oparciu o podane w nim wskazania i normy można zbudować nie tylko teologię katechezy. Wyznacza ono także rozumienie katechetyki jako teorii katechezy. Tworząc dzisiaj koncepcję katechetyki nie można więc w żaden sposób pominąć tego, co Kościół sam mówi na temat natury katechezy. Współczesną katechetykę określają zatem nie tyle podręczniki katechetyki, ile dokumenty katechetyczne Kościoła, a pośród nich zasadniczą rolę odgrywa *Dyrektorium ogólne o katechizacji*⁴⁵. Prezentuje ono istotne osiągnięcia katechetyki posoborowej, jakimi są zasada chrystocentryzmu trynitarnego, zasada wierności Bogu i człowiekowi, potrzeba hierarchii prawd wiary, skoncentrowanych wokół Jezusa Chrystusa i zdynamizowania podstawowych środowisk katechetycznych, jakimi są rodzina, szkoła i parafia.

Streszczenie

Dyrektorium jest znaną i stosowaną w Kościele od kilku wieków formą regulowania postępowania i działalności osób lub instytucji kościelnych w określonej dziedzinie. Opublikowane w 1997 *Dyrektorium ogólne o katechizacji* stanowi zwieńczenie katechetycznych poszukiwań ostatnich 50 lat, w ciągu których pojawiły się dokumenty, które dogłębnie analizowały zagadnienia katechezy w skali całego Kościoła. Dyrektorium to pozwala głębiej wniknąć w naturę katechezy, a więc poznać, jak ją dzisiaj Kościół rozumie. Prezentuje ono istotne osiągnięcia katechetyki po Soborze Watykańskim II, jakimi są zasada chrystocentryzmu trynitarnego, zasada wierności Bogu i człowiekowi, potrzeba hierarchii prawd wiary, skoncentrowanych wokół Jezusa Chrystusa i zdynamizowania podstawowych środowisk katechetycznych, jakimi są rodzina, szkoła i parafia.

Słowa kluczowe: dyrektorium, katechizacja, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, zasada wierności Bogu i człowiekowi, podstawowe środowiska katechetyczne: rodzina, szkoła i parafia.

GENESIS AND MAJOR POINTS IN GENERAL DIRECTORY FOR CATECHESIS

Summary

Directory is a long known form of conduct for Church's people and institutions in given domain. One published in 1997 is a result of 50 years of studies. During this time many documents have appeared that analyzed the issue of catechesis from the perspective of the whole Church. This Directory helps to go deeper into the nature of catechesis as Church understands it. The document presents achievements of catechesis after then Second Vatican Council, such as the rule of Trinitarian Christocentricity, the rule of faithfulness to God

⁴⁵ Tenże, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2010, s. 195.

and man, the need for hierarchy of truths of faith, basic, dynamic catechistic environments such as family, school and parish gathered around Jesus Christ .

Key words: directory, catechesis, General Directory for Catechesis, the rule of faithfulness to God and man, basic catechistic environments: family, school and parish.

ORIGINE E PRINCIPALI INDICAZIONI DI GENERALE DIRECTORY PER LA CATECHESI

Riassunto

Direttorio da molti secoli è una conosciuta e utilizzata forma di regolare comportamenti e le attività di persone o istituzioni nella Chiesa in un particolare campo. Pubblicato nel 1997 il *Direttorio Generale per la Catechesi* è il culmine della ricerca catechetica degli ultimi 50 anni, durante i quali ci sono stati i documenti che hanno analizzato la questione della catechesi per la Chiesa intera in maniera approfondita. Il Direttorio consente una visione più profonda della natura della catechesi e quindi sapere come la Chiesa la comprende oggi. Esso presenta risultati importanti nel campo della catechesi dopo il Concilio Vaticano II, cioè principio del cristocentrismo trinitario, il principio di fedeltà a Dio e all'uomo, la necessità di una gerarchia delle verità di fede, centrata attorno a Gesù Cristo, e dare dinamismo ai cerchi di base della catechesi: la famiglia, la scuola e la parrocchia.

Parole chiave: direttorio, catechesi, *il Direttorio Generale per la Catechesi*, il principio di fedeltà a Dio e all'uomo, il cerchio di base della catechesi: famiglia, scuola e parrocchia.

Bibliografia

- Adamczyk R., *Chrystus Nauczyciel*, „Katecheta” 39 (1995) nr 4, s. 202-203.
- Bagrowicz J., *Chrystocentryzm eklezjalny w katechezie*, w: *Jezus Chrystus centrum katechizacji*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2000, s. 37-57.
- Bissoli C., *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, praca zbiorowa, Kraków 1999, s. 13-44.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień SJ, Kraków 2004, s. 116.
- Górka L., *Dyrektorium ekumeniczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 433-434.
- Jungmann J. A., *Chrystus jako centrum wychowania religijnego*, wstęp i tłum. T. Panuś, Kraków 2010.
- Korherr E. J., *Katechetische Direktorien*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 5, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1996³, s. 1307-1308.
- Koska W., *Dyrektorium katechetyczne*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 434-435.
- Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006.
- Murawski R., *Wprowadzenie*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, praca zbiorowa, Kraków 1999, s. 9-12.

- Murawski R., *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, „Studia Pastoralne” 1 (2005), s. 68-81.
- Offmański A., *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, praca zbiorowa, Kraków 1999, s. 79-92.
- Panuś K., „*Katechizm Kościoła Katolickiego*” w służbie przepowiadania homilijnego, „Roczniki Teologiczne” t. 62 (2015), z. 12: „Homiletyka”, s. 61-74.
- Panuś T., *Zasada wierności Bogu i człowiekowi we współczesnej katechezie*, „Analecta Cracoviensia” t. 32 (2000), s. 219-230.
- Panuś T., *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechezie*, Kraków 2001.
- Panuś T., *Troska o katechezę w: Testi Ioannis Pauli II. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin JEm. ks. kard. Stanisława Dziwisza*, red. S. Koperek, Kraków 2009, s. 341-364.
- Panuś T., *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2010.
- Panuś T., *Situation der Katechese in Europa zu Beginn des 21. Jhs. Nach der Veröffentlichung des Directorium catechisticum generale*, „Analecta Cracoviensia” t. 46 (2014), s. 121-153.
- Pasternak F., *Dyrektorium*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 432-433.
- Rabiej S., *Hierarchia prawd wiary*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, s. 845-848.
- Radej M., *Potrzeba „Dyrektorium homiletycznego”*, „Polonia Sacra” R. XV(XXXIII) nr 28/72(2011) s. 207-226.
- Radej M., *W oczekiwaniu na „Dyrektorium homiletyczne”*, „Materiały Homiletyczne” nr 271 (2012) s. 5-17.
- Szpet J., *Cel i zadania katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. I, praca zbiorowa pod red. J. Stali, Tarnów 2004, s. 35-90.
- Tomasik P., *Charakterystyka „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, praca zbiorowa, Kraków 1999, s. 44-65.
- Tomasik P., *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 199-326.